

KISEBBSÉGEK PARLAMENTI KÉPVISELETE

BARANYAI NÓRA*

Egy korszak vége – A lengyelországi német kisebbség parlamenti képviselésének elvesztése

The end of an era – The loss of German minority's
parliamentary representation in Poland

ABSTRACT: The German community is the largest (recognized) national minority in Poland and has been represented in the lower house of parliament, the Sejm, since the regime change in 1990. Although unfavourable demographic trends, the decline in the size and territorial concentration of the German community, foreshadowed change, the community was still surprised when it lost its parliamentary representation in 2023. Based on scientific literature and Polish census and election databases, this study analyses the factors and processes that may explain the loss of representation and changes in voter behaviour. The fierce competition between the two political sides in 2023 and its manifestation in record-high voter turnout is only one – albeit very important – element in sealing the fate of the German mandate, which we demonstrate using the Strijbis–Kotnarowski mobilization index.

KEYWORDS: Poland, German minority, parliamentary representation, ethnic/ethnoregional party, mobilization index

Bevezetés

Az államok jogszabályaikon keresztül határozzák meg az etnikai közösségek politikai részvételének kereteit, szervezeteiknek mozgásterét. Ebben a legalapvetőbb kérdésen túl – hogy egyáltalán lehetséges-e etnikai pártokat alapítani – a választási

* A szerző szociológus, politológus, az ELTE KRTK Regionális Kutatások Intézetének tudományos munkatársa; e-mail: baranyai.nora@rtk.elte.hu. ORCID: 0000-0001-8920-2992.

rendszer jellege meghatározó jelentőséggel bír. Az adott etnikai közösség területi jellegzetességeitől nagyban függ, hogy a képviselő biztosításához, vagy legalább lehetőségének megteremtéséhez az arányos vagy a többségi rendszer nyújt megbízhatóbb megoldást: alapesetben egy területileg kompakt közösség esetében a többségi, szórvány közösségnél pedig az arányos rendszer tűnik alkalmasabbnak. Az állam tehát már e döntésnél is alapvetően kiszélesítheti vagy leszűkítheti az etnikai közösségek, vagy kifejezetten egy etnikai közösség politikai esélyeit. Mindezekén túl is rendelkezésre állnak olyan eszközök, amelyek az etnikai közösségeket – akár a politikai felülreprezentáltságot is biztosítva – képviselőhöz juttatják vagy juttathatják. Ilyen eszközök lehetnek a kisebbségi választókerület, a választási küszöb alóli mentesség vagy alternatív küszöb, a garantált mandátum intézménye. Politikai döntés tehát, hogy milyen rendszerben, milyen könnyítések mellett versenghetnek (versenghetnek-e) az etnikai közösségeket képviselő szervezetek a politikai testületek mandátumaiért.

A lengyel állam a kisebbségeket képviselő etnikai, etnoregionális pártok számára már az első demokratikus választás alkalmával kedvezményeket biztosított. Az 1990-ben elfogadott politikai pártokról szóló törvény még nagyon megengedő volt, és a legszélesebb körű részvétel érdekében lehetővé tette gyakorlatilag minden párt működését.¹ A kisebbségi mandátumszerzés esélyét oly módon növelték, hogy az országos pártokhoz képest az érintett közösségek az egyes választókerületekben könnyített körülmények között állíthattak listákat, s automatikusan benyújthattak egy, az általánosan megköveteltnél kevesebb jelöltet tartalmazó országos listát is. 1993-ban azonban már ötszázalékos (a koalíciók számára nyolcszázalékos) választási küszöböt vezettek be a parlamenti pártrendszer szélsőséges fragmentációjának elkerülése, valamint a kormányzóképeség növelése érdekében², ami jelentősen megnehezítette a kisebbségi közösségek számára a mandátumszerzést. Emellett az új alkotmány elfogadásával (1996) együtt új párttörvény is született, ami már szigorúbb formai követelményeket támasztott a pártalapítással szemben.³ A gyakori kormányváltások mellett a Sejm választási rendszerének állandó változása is a lengyel demokrácia egyik sajátossága⁴, hiszen 1989 és 2001 között csak két olyan választás volt, amit azonos feltételek mellett rendeztek meg. A választási eljárásra

¹ Lorencka, Małgorzata – Myśliwiec, Małgorzata – Wojtasik, Waldemar: Evolution of the Political System in Poland after 1989. In: Turska-Kawa, Agnieszka – Haček, Miro (eds.): *Democratization processes in Poland and Slovenia: Comparative Study*. Maribor: Institute for Local Self-Government and Public Procurement, 2016. 61–75.

² Jaskiernia, Jerzy: The Development of the Polish Party System: a Perspective of the Parliamentary Elections Results. *Polish Political Science Yearbook*, 2017/2. 227–246. DOI: 10.15804/ppsy2017214 PL ISSN 0208-7375

³ Lorencka et al., 2016.

⁴ Antoszewski, Andrzej: Ewolucja systemu wyborczego do Sejmu (Evolution of the Sejm electoral system). In: Antoszewski, Andrzej (red.): *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. 23–30.

2005 óta jellemző az a stabilitás, amit a 2011-es választási kódexben rögzítettek.⁵ A mandátumelosztás folyamatában állandóságot jelentett, hogy – az 1991-es és a 2001-es választás kivételével, amikor a Sainte-Laguë-formulát vették alapul – a d'Hondt-módszert alkalmazták.

A hatályos választási kódex⁶ a nemzeti kisebbségek számára könnyített jelöltállítással (az általánosnál kevesebb támogatói szavazat begyűjtése), valamint a választási küszöb alóli mentesség biztosításával kívánja egyszerűbbé tenni a parlamenti képviselő elérését. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a többmandátumos választókerületekben a nemzeti kisebbség választási bizottsága akkor is részt vehet a d'Hondt-módszeren alapuló mandátumelosztásban, ha az adott választókerületben nem éri el az öt- vagy nyolcszázalékos választási küszöböt. A tapasztalat ugyanakkor az, hogy az egy mandátum megszerzéséhez szükséges szavazatszám eléréséhez a szavazatok jóval több mint öt százalékának begyűjtése szükséges, s hogy az öt százalék elérése sem minden esetben eredményez mandátumot.

A lengyel rendszer sajátossága, hogy csak a nemzeti kisebbségek választási bizottságai számára biztosítja az előbb ismertetett választási kedvezményt. A 2005-től hatályos kisebbségi törvény⁷ speciális jellege abban rejlik, hogy az állam területén élő etnikai közösségeket három csoportba (nemzeti kisebbségek, etnikai kisebbségek, regionális nyelvek) rendezi, s e csoportokat eltérő jogokkal ruházza fel. Diszkriminatív módon tehát csak a nemzeti kisebbségek számára biztosított a parlamenti képviselőhez jutás könnyített módja. Más kérdés, hogy a német kisebbségen kívül a többi közösség (már) politikailag kevésbé aktív, illetve nem elég nagy létszámú, s területileg is kevésbé koncentrált, amelyek gátjai a mandátumszerzésnek. A választási kódex szabályozása ugyanis gyakorlatilag megköveteli a területi koncentrálttságot, így eleve leszűkíti azoknak a közösségeknek a körét, amelyek ebből a kedvezményes mandátumszerzésből profitálhatnak. Reális eséllyel erre csak a német kisebbség rendelkezik, noha rajtuk kívül a regionális nyelvként elismert kasubok, illetve a kisebbségi státusszal nem rendelkező sziléziaiak jellemzőiknél fogva alkalmasak lennének arra, hogy éljenek a törvény adta lehetőséggel.

A német kisebbség tehát a rendszerváltozástól kezdve egészen 2023-ig része volt a Szejmnek. Noha a választási bizottságra leadott szavazatok, illetve a megszerzett mandátumok száma folyamatosan csökkent, úgy tűnt, a képviselő örök. A 2023-as lengyelországi parlamenti választás tétje az volt, hogy folytatódik-e az autoriter populista Jog és Igazságosság (*Prawo i Sprawiedliwość*, PiS) kormányzása, vagy hatalomra kerül az EU-párti ellenzék, amelyet a Polgári Koalíció (*Koalicja Obywatelska*, KO), a Harmadik Út (*Trzecia Droga*) és az Új Baloldal (*Nowa*

⁵ Lorencia et al, 2016.

⁶ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110210112/U/D20110112Lj.pdf>

⁷ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r.o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20050170141>

Lewica) alkotott. Noha a legtöbb szavazatot a hivatalban lévő kormánypárt kapta, ez nem volt elegendő a parlamenti többséghez, így az új kormány megalakítására az ellenzék kapott lehetőséget. A mindkét oldalon történelmi jelentőségűnek tartott választásra egy politikailag rendkívül megosztott, s az eldurvult kampány eredményeként magas szinten mobilizált társadalomban került sor. A kiélezett választási helyzet olyan magas részvételt (74,38%) eredményezett, ami megpecsételte a német mandátum sorsát. De vajon tényleg csak ez volt a kudarc oka? Megítélésünk szerint a magyarázat leszűkítése a magas részvételre igen leegyszerűsítő, noha a részvétel kétségtelenül kiemelkedő, soha nem látott magasságokban volt: a 2019-es, egyébként szintén rekordmagas részvételt (61,74%) is messze meghaladta a rendszerint alig több mint a választók felét mobilizáló parlamenti választás. A német kisebbségnek otthont adó Opolei vajdaságban a részvétel mindig elmarad az országos átlagtól, s bár ez most sem volt másként, az utóbbi két év kiugró részvételi eredménye itt is érvényesült (2019: 52,91%, 2023: 66,55%).

A probléma összetettsége a német kisebbség számára már a választás éjszakáján is egyértelmű volt: nyilatkozatukban a rekordrészvétel mellett az etnikai közösség zsugorodását, valamint a kialakult helyzetben – „*amikor a demokratikus Lengyelország sorsa és Európában elfoglalt helye forgott kockán*” – az országos pártokra leadott kisebbségi szavazatok jelentőségét is hangsúlyozták. A kiadott közlemény a fentiekén túl megemlíti azt a dezinformációs kampányt is, amelynek részeként azt sugalmazták a választóknak, hogy a német kisebbség mandátuma automatikus.⁸ A tanulmány sorra veszi azokat a tényezőket, amelyek közrejátszottak a parlamenti mandátum elvesztésében, bemutatva, hogy az inkább tekinthető az egyes folyamatok együttes következményének, mint váratlan meglepetésnek. Az egyes tényezők elemzése során a szakirodalmi források mellett a nyilvánosan is elérhető népszámlálási, statisztikai, választási adatbázisokra, eredményekre támaszkodunk. A német kisebbség választási sikerességének értékelése során a Strijbis és Kotnarowski⁹ által kidolgozott mobilizációs mutató eredményeivel támasztjuk alá az érvelésünket.

A németek Lengyelországban – történelmi visszatekintés

A 18. században a nagyhatalmak – a Habsburg Birodalom, az Orosz Birodalom és a Porosz Királyság – által három ízben (1772, 1793, 1795) felosztott Lengyelország az 1918-as újjászületése után sem volt könnyű helyzetben, hiszen az államvezetés

⁸ Komunikat KWW Mniejszość Niemiecka. <https://skgd.pl/2023/10/16/po-33-latach-obecnosci-zabraknie-przedstawiciela-mniejszosci-niemieckiej-w-sejmie/> (Utolsó letöltés: 2023. október 16.)

⁹ Strijbis, Oliver – Kotnarowski, Michał: Measuring the electoral mobilization of ethnic parties: Towards comparable indicators. *Party Politics*, 2013/3. 456–469. <https://doi.org/10.1177/1354068813487105>

ekkor szembesült a különböző birodalmakban eltérő fejlődési pályát bejárt területek egyesítésének, egységesítésének korántsem egyszerű feladatával. Az egyes államok részeként megélt több mint egy évszázad természetesen a társadalmi-etnikai szerkezetre is rányomta bélyegét, így Lengyelország soknemzetiségű államként alakult újjá. Igaz, az I. világháborút követő néhány évben különböző módszerekkel (háborúk, népszavazás) sikerült elérni, hogy minden etnikai lengyel az államhatárok között éljen, ám ennek a rendkívüli heterogenitás volt az ára, az, hogy a lakosság egyharmada a lengyeltől eltérő nemzetiségű és identitású volt.¹⁰ A korábban Poroszországhoz tartozó területeken (Nagy-Lengyelország, Pomeránia, Szilézia) nagy számban éltek németek, de az újjászülető Lengyelország központi és a keleti részein is voltak kisebb csoportjaik. A németek prosperáló, relatíve kompakt etnikai közösséget alkottak, s nemcsak nemzetiségük, nyelvük és vallásuk¹¹ különböztette meg őket a lengyelektől, hanem életszínvonaluk is, ami rendszerint meghaladta a többségi társadalomét. A német közösség helyben maradását mind a weimari, mind a náci német állam támogatta, így jól szervezett, magas szintű oktatási rendszerrel és kulturális szervezetekkel rendelkeztek. Ennek is köszönhető, hogy a közösség a lengyel valósághoz, körülményekhez kevésbé kapcsolódott, és jobban kötődött a német államhoz, amelynek eredményeként egy rendkívül átpolitizált, s társadalmi helyzetétől függetlenül a Harmadik Birodalmat támogató csoporttá vált.¹² A lengyel államon belüli etnikai feszültségek egyre kiélezettebbé váltak, ezen belül a német–lengyel viszony pedig különösen terhelt volt, hiszen az államhatárra mindkét oldalon csak átmeneti jelenségeként tekintettek.¹³

A II. világháború kezdetén az országot két irányból megtámadó nagyhatalmak – a Harmadik Birodalom és a Szovjetunió – ismét felosztották egymás között az állam területét. Az 1939–1945 közötti időszak nagymértékű változást hozott a lengyelországi társadalom szerkezetében, etnikai összetételében is. A meghatározó folyamatok közé tartoztak – a teljesség igénye nélkül – a katonai cselekmények, a holokauszt, a lengyelek deportálása, (kényszer)munkára szállítása Németországba, illetve a Szovjetunióba. A korábban már természetes módon elgermánosodott lengyelországi területek mellett a nácik nagyarányú németesítési tervet dolgoztak ki a többi megszállt országrészre is, ahová a német központi területekről, valamint a külhoni – Balti államokban, Ukrajnában, Oroszországban, Romániában és Jugoszláviában élő – etnikai németekből terveztek szervezeten telepéseket költöztetni. A szervezett letelepítés mellett a német lakosság beáramlása spontán módon

¹⁰ Cordell, Karl: Politics and society in Upper Silesia today: The German minority since 1945. *Nationalities Papers*, 1996/2. 269–285. DOI: 10.1080/00905999608408441

¹¹ A lengyelországi németek döntő többsége (85 százalék) protestáns volt, csak a Felső-Sziléziában élők voltak katolikusok. (Simoncini, 1994.)

¹² Simoncini, Gabriele: The Polyethnic State: National Minorities in Interbellum Poland. *Nationalities Papers*, 1994/1. 5–28. doi:10.1017/S0090599200022121

¹³ Cordell, 1996., Simoncini, 1994.

is zajlott, a háború kitörésekor a Lengyel Főköormányzóság közigazgatásának megszervezése, a háború vége felé pedig a szövetségesek bombázásai elleni védelem motiválta a nagyobb tömegű mozgásokat.¹⁴ A háború záróévében a front közeledtével aztán a háború alatt beáramlott német csoport, kiegészülve a megtorlástól szintén tartó őshonos németekkel (*Volksdeutsche*), a Wehrmachttal együtt nyugatra, Németország belsejébe menekült. Azokat, akik maradtak, a szovjetek engedélyével a genfi egyezményt sértő módokon tervezték Lengyelországból kiűzni,¹⁵ s az ekként megteremtett homogén nemzet a lengyel kommunisták számára kedvező feltételeket jelentett volna a területi tárgyalások folyamán.¹⁶ Nyilvánvalóvá vált azonban, hogy ennyi embert nem lehet távozásra kényszeríteni, s így, bár jelentős tömegeket deportáltak 1945 nyarán, a megoldást végül a németek kitelepítéséről döntő Potsdami konferencia jelentette. Az 1945. augusztus 2-án elfogadott határozat az Odera és a Neisse államhatár meghatározásával együtt mintegy 3,5 millió német állampolgárságú személy áttelepítéséről rendelkezett.¹⁷

1. táblázat

Lengyelország nemzetiségi szerkezete a népszámlálások tükrében, 1939–1950

nemzetiség	1931*		1939		1946		1950	
	létszám	arány	létszám	arány	létszám	arány	létszám	arány
lengyel	21 993 444	68,9	20 655 200	63,9	20 520 200	85,7	24 448 000	97,8
német	740 992	2,3	8 582 900	26,5	2 288 300	9,6	170 000	0,7
zsidó (héber* + jiddis*)	2 732 573	8,6	2 254 300	7,0	70 000	0,3	50 000	0,2
ukrán	3 221 975	10,1	657 500	2,0	220 200	0,9	150 200	0,6
belorusz	989 852	3,1	140 900	0,4	116 500	0,5	160 000	0,6
egyéb	2 236 943	7,0	47 000	0,2	10 700	0,1	30 000	0,1
igazolási eljárás alatt álló (1946)					417 400	1,7		
összesen	31 915 779	100,0	32 337 800	100,0	23 929 800	98,8	25 008 000	100,0

Forrás: GUS és Eberhardt, 2006. 65. alapján saját szerkesztés

* anyanyelv

¹⁴ Eberhardt, Piotr: *Political Migrations In Poland 1939–1948*. Warszawa: Studium Europy Wschodniej UW, 2006.

¹⁵ Kamusella, Tomasz: The expulsion of the population categorized as „Germans” from the post-1945 Poland. In: Prauser, Steffen – Rees, Arfon (eds.): *The Expulsion of the „German” Communities from Eastern Europe at the End of the Second World War*. San Domenico: European University Institute, 2004. 21–31.

¹⁶ Jankowiak, Stanisław: Wysiedlenia Niemców z Polski po II wojnie światowej. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2004/6. 139–160.

¹⁷ Eberhardt, 2006; Cordell, 1996; Jankowiak, 2004,

Az ország keleti határaitól már korábban a Jaltai konferencia határozott¹⁸, amellyel eldőlt, hogy a Szovjetunió által annektált területek kárpótlásaként a nyugati határok módosítására is sor kerül majd. A határeltolás kedvezett Lengyelország etnikai homogenizációjának – ami az országnak a szintén kommunista Csehszlovákiával együtt kifejezett célja maradt, némiképpen ellentmondva az internacionalista ideológiának –, hiszen az elcsatolt területekkel együtt nagyrészt távozott a litván és belorusz közösség is, az ukránokat pedig a németekhez hasonlóan kitelepítették.¹⁹ A Szovjetunióhoz csatolt ún. Határterületről (*Kresy*) aztán a németek kitelepítése után elnéptelenedett ún. régi (azaz lengyelországi), valamint ún. Visszaszerzett Területekre (*Ziemie Odzyskane*) költöztették át a lengyeleket.

A lengyelországi németek kitelepítése (szemben Csehszlovákiával) nem volt teljeskörű. A lengyel állam egyrészt visszatartotta a háborús bűnösöket és a foglyokat, valamint lengyel szakemberek híján a nélkülözhetetlen birodalmi német szakmunkásokat is, akikre a gazdasági fellendülés érdekében a nehéziparnak, különösen a felső-sziléziai bányászatnak és kohászatnak átmenetileg szüksége volt.²⁰ A 3,5 millió német szervezett kitelepítése Kelet- és Nyugat-Poroszországból, Pomerániából, Közép-Lengyelországból, Poznań vidékéről és Sziléziából²¹ 1946 elején kezdődött²², és egészen az évtized végéig tartott. A lengyelországi német közösség csaknem egészét érintette a kitelepítés, noha a különböző folyamatok párhuzamossága miatt pontos létszámot teljes bizonyossággal nem lehet megállapítani. Egyes számítások szerint az áttelepített németek összesített száma 3 271 665 fő volt.²³

A kitelepítések vége tehát nem jelentette azt, hogy minden német elhagyta Lengyelországot, s az államszocialista időszakban még jelentős számban távoztak nyugat felé. Egy rövid időszakban a még mindig Alsó-Sziléziában élő német közösség nemzeti kisebbségi státuszt kapott, ám miután az NSZK Vöröskeresztjével kötött megállapodások értelmében az ötvenes évek második felében a németek szabadon távozhattak az országból²⁴, ők is a kivándorlás mellett döntöttek. Az 1950-es évek repatriálási időszakát követte egy újabb, 1970 és 1988 között megvalósuló család-egyesítési hullám²⁵, így mindazok, akik etnikai németek tartották magukat, több ízben is dönthettek a távozás mellett.

Az államszocialista időszakban tehát, részben a gyakorlatilag folyamatos német kivándorlás miatt, s különösen az alsó-sziléziai elismert közösség távozását

¹⁸ Eberhardt, 2006.

¹⁹ Cordell, 1996.

²⁰ Jankowiak, 2004; Cordell, Karl – Wolff, Stefan: Ethnic Germans in Poland and the Czech Republic: a comparative evaluation. *Nationalities Papers*, 2005/2, 255–276, DOI: 10.1080/00905990500088610.

²¹ Davies, Norman: *Lengyelország története*. Budapest: Osiris, 2006.

²² Jankowiak, 2004.

²³ Eberhardt, 2006.

²⁴ Jankowiak, 2004.

²⁵ Cordell, 1996.

követően a német kisebbség létezését tagadták.²⁶ A rendszerváltozás időszakában, köszönhetően a Szolidaritás által elindított folyamatoknak, a lengyel-német államközi kapcsolatok rendezése is napirendre került. Az 1990-es határszerződésben a felek megerősítették Lengyelország nyugati határait, az 1991-es jószomszédsági szerződés keretében pedig a lengyel állam elismerte a német kisebbség létezését²⁷, ami utat nyitott a közösség megszerveződése, politikai szerepvállalása, szervezetalakítása előtt.²⁸ A német állam a lengyel állammal kötött megállapodást követően a német nemzetiségűek többsége számára állampolgárságot adott. A folyamat 1993-ban torpant meg, ekkortól nem fogadták el önmagában a származást állampolgársági jogosultságként.²⁹ Ez összefügg a német nemzetpolitika változásával is. Az 1945 és 1989 közötti időszakban az etnikai németek befogadásán, s nem a német kisebbségi közösségek helyben maradásának támogatásán volt a hangsúly.³⁰ A rendszerváltozás után is töretlenül folytatódó bevándorlás (Lengyelországból különösen nagymértékű volt a bevándorlás, onnan érkezett az összes hazatelepülő fele – 1950 után mindösszesen 1 372 188 fő, s 1990-ben is még 397 073 fő települt át az anyaállam területére³¹) azonban az állampolgársági törvény szigorításával párhuzamosan a nemzetpolitikai célok átfogalmazását is szükségessé tette, és a hangsúly a kisebbségi közösségek helyben maradására, a kisebbségi státusz kivívására és a gazdasági támogatásra helyeződött át.³²

A német kisebbség jellemzői a rendszerváltozás után

A német közösség létszámáról a rendszerváltozás időszakában csak becslő adatokkal rendelkezünk, azonban elég nagy a szórás e becslő értékek vonatkozásában is: a német állam szerint 400 ezer, a lengyel szerint 12 ezer főt tett ki ekkor a csoport³³. Szakirodalmi források szerint a teljes német közösség létszáma 1992-ben 500 ezer fő³⁴ volt, amelyből 458 ezer fő élt Felső-Szilézia területén, s ezen belül 273 ezer fő

²⁶ Cordell – Wolff, 2005.

²⁷ Cordell, 1996; Kamusella, 2004.

²⁸ Cordell, 1996. Gwiazda, Adam: Poland's policy towards its national minorities. *Nationalities Papers*, 1994/2. 435–444. DOI: 10.1080/00905999408408338

²⁹ Cordell – Wolff, 2005., Kamusella, 2004.

³⁰ Cordell, Karl –Stefan, Wolff: Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe. *Nationalities Papers*, 2007/2. 289–315. doi:10.1080/00905990701254367

³¹ Marshall, Barbara: Migration into Germany: Asylum seekers and ethnic Germans. *German Politics*, 1992/1. 124–134. DOI: 10.1080/09644009208404283

³² Cordell, 1996.

³³ Cordell – Wolff, 2007.

³⁴ Cordell, 1996.

az akkori Opolei vajdaságban.³⁵ A lengyelországi német ernyőszervezet (*Verband der deutsche Gesellschaften*, VDG, Német Közösségek Szövetsége) tagjainak létszáma 180 ezer fő volt.³⁶

Az első hivatalos – ám nem feltétlenül hiteles – nemzetiségi adatot a 2002-es népszámlálás szolgáltatta, ekkor nyílt ugyanis a demokratikus időszakban először lehetőség az identitás szabad vállalására. Az adatfelvétel időpontjában az ország területén 152 897 fő vallotta magát német nemzetiségűnek, és 204 573 fő használta az otthoni kommunikáció során a német nyelvet. Az eredmény minden korábbi becslést alulmúl, alacsonyabb az említett német szervezeti taglétszámnál is. Feltételezhető, hogy a kb. 750 ezer fő válaszmegtagadó között számos etnikai német volt, akik valamilyen okból – akár a korábbi időszakok tapasztalataiból fakadóan – nem merték identitásukat vállalni.³⁷

A 2011-es népszámlálással kezdődően Lengyelországban jelentős módszertani változást vezettek be, megadva a kettős identitás kifejezésének lehetőségét. Az alkalmazott módszer hierarchikus, azaz az egyéneknek az adatlapon identitások sorrendjéről – elsődleges és másodlagos nemzeti-etnikai identitás – is határozhatnak. A változtatás eredményeként a nem-lengyel identitással (is) rendelkezők aránya csakúgy, mint az egyes etnikai közösségek száma, ugrásszerűen megnőtt. Az általános folyamatoknak ellentmondóan azonban a német kisebbség esetében kismértékű csökkenés volt tapasztalható, s a rákövetkező, 2021-es népszámlálás eredményeiből a közösség létszámának további szűkülése látszik. Az összlétszámon túl az identitás hangsúlyainak megváltozását, az asszimiláció előrehaladását is kiolvashatjuk az adatokból, hiszen egy évtized alatt csaknem felére apadt a kizárólag német identitással jellemezhető személyek száma, s a 2011-ben még az első, illetve második helyen megjelölt identitás csaknem két azonos részre osztotta a közösséget, 2021-ben ez az egyensúly felborult, s mára a csoporttagok jelentős többsége lazábban kapcsolódik a németiséghez (2. táblázat).

A német közösség népszámlálási adatokból kiolvasható apadásának eredménye mögött azonban egyéb tényezők, folyamatok is állhatnak. Az egyik lehetséges magyarázat, az identitás eltitkolása mellett, ugyanis opcióként jelent meg már 2002-ben, de nagyságrendileg jelentősebb mértékben 2011-től kezdődően a sziléziai identitás megjelölése, ami a némettel versengő, ugyanakkor annak alternatívájaként is értelmezhető kategóriát jelent. A sziléziai közösség ki tudta használni a kettős kötődés megvallásának előnyeit, s az ország legnépesebb (ám törvényileg el nem ismert) etnikai csoportjává vált. Noha adatokkal nem tudjuk alátámasztani, okkal feltételezhető, hogy a német identitású népesség egy része számára vonzóbbá vált a sziléziai

³⁵ Heffner, Krystian – Soldra-Gwiżdż, Teresa: *Migracje powrotne na Górny Śląsk z socjologicznej perspektywy*. CMR Working Papers Nr 9. Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW, 1997.

³⁶ Cordell – Wolff, 2005.

³⁷ Cordell – Wolff, 2005.

identitás megjelölése³⁸, különösen azért, mert az nemcsak etnikai, hanem regionális identitásként is értelmezhető. A két csoport közötti átjárhatóságot könnyíti az is, hogy jellemző lakóhelyük egyaránt Felső-Szilézia. A német kisebbség mint szervezet természetesen nem örül a rivális identitás megjelenésének, s nem is támogatja a sziléziaiak azon törekvését, hogy törvényileg elismert csoporttá váljanak. Jarosław Kaczyński, a PiS elnöke a sziléziai identitást „*kamu német lehetőségnek*”³⁹ nyilvánítva próbálta relativizálni a sziléziai etnoregionális törekvések jogosságát, amivel egyszerre sértette meg a sziléziaiakat, és élesztette fel a németellenes indulatokat és a félelmeket a többségi társadalomban. A sziléziai kérdés rendezését egyébként zászlajára tűzte a jelenleg kormányzó Tusk, aki a 2023-as kampány során az ún. *Radzionkóvi nyilatkozat* keretében tett ígéretet a sziléziai regionális nyelvként való elismerésére.⁴⁰ Más kérdés, hogy ígéretét nem tudta betartani, mert noha a parlament elfogadta a kisebbségi törvény módosítását, Duda államfő megvétózta a jogszabályt, s az annak felülírásához szükséges 3/5-ös szavazatarány elérése reménytelen a kormánypártok számára. Radikális változás az ellentétes politikai oldalhoz kötődés miatt a jelenlegi elnöki ciklusban sem várható e kérdésben.

2. táblázat

A német (és a sziléziai) kisebbség létszámának változásai, valamint a német identitás belső szerkezetének változásai a népszámlálások tükrében (fő)

népszámlálás éve	német összesen	német			sziléziai összesen
		kizárólag	első helyen	második helyen	
2002	152 897	–	–	–	173 153
2011	147 814	44 549	74 464	73 350	846 719
2021	144 177	23 495	42 558	101 619	596 224

Forrás: GUS alapján saját szerkesztés

³⁸ A német állampolgársági törvény, illetve a kisebbségi közösség helyben maradásának támogatása elégedetlenséggel töltötte el a lengyelországi német közösséget (vagy egy részét), s ekképpen a lengyel mellett a német állammal szembeni bizalmatlanságuk is kialakult. (Cordell, 1996.) Ez Felső-Sziléziában a nehézipar válságos időszakában a német és a (csak) lengyel állampolgársággal rendelkezők között kifejezett társadalmi feszültségben nyilvánult meg, s a sziléziai identitás és mozgalom kialakulásában, megerősödésében öltött testet. Kamusella, Tomasz: *The Dynamics of the Policies of Ethnic Cleansing in Silesia in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Budapest: Open Society Institute, 1999.

³⁹ *Raport o stanie Rzeczypospolitej*, Warszawa: Biuro Prawa i Sprawiedliwości, 2011.35. https://d-pt.ppstatic.pl/k/r/8/00/96/4d9af5ea71125_z.pdf?1353381782 (Utolsó letöltés: 2023. november 10.)

⁴⁰ Warchala-Kopeć, Magdalena: Donald Tusk złożył „deklarację radzionkowską”. Śląska godka będzie językiem w ciągu stu pierwszych dni rządów Koalicji Obywatelskiej. *Gazeta Wyborcza*, 2023. március 19. <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35063,29576159,donald-tusk-zlozy-deklaracje-radzionkowska-slaska-godka.html> (Utolsó letöltés: 2023. november 10.)

A német közösség a természetes demográfiai folyamatok mellett a csoport diszkriminációjának, a német- és Németország-ellenességeinek, ennek kormányzati megnyilvánulásainak (pl. a német kisebbség anyanyelvi oktatáshoz való jogának szűkítése 2022-ben), valamint az ebből fakadó félelmeknek tulajdonítja a német identitás elrejtését a 2021-es népszámlálás során. Elfogadva, hogy bizonyos mértékig lehet ennek is létjogosultsága, hangsúlyozandó, hogy a német kisebbség létszámcsökkenése a közösség 2011-es társadalmi jellegzetességeinek fényében egyáltalán nem meglepő. Ekkor a németiség ugyanis egy jelentős (az össztársadalmat mindenképpen meghaladó) mértékben előregedett, a korcsoporti megoszlást figyelembe véve megújulásra már képtelen csoport képét mutatta, amely jellegzetes, az átlagtól eltérő vonásokkal bírt: többségében vidéki, idősebb, nyugdíjas, alacsonyabban iskolázott közösséggé vált.

3. táblázat

A német kisebbség demográfiai jellegzetességei az országos átlag tükrében a 2011-es és a 2021-es népszámlálás szerint (százalék)

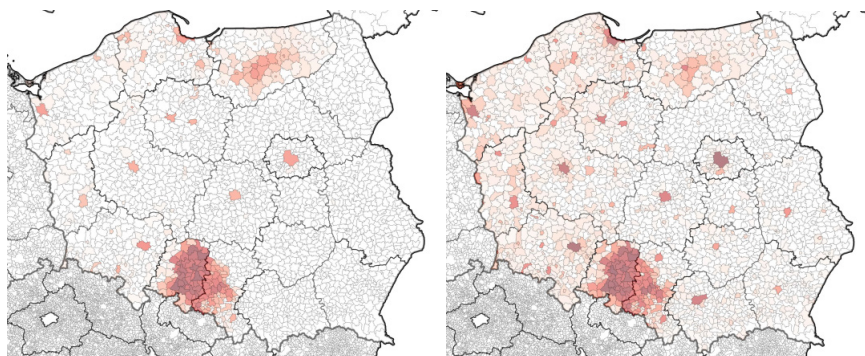
<i>Demográfiai jellemzők német</i>		<i>2011</i>		<i>2021</i>	
		<i>országos átlag</i>	<i>német</i>	<i>országos átlag</i>	
Nem	férfi	51,5	48,4	50,4	48,3
	nő	48,5	51,6	49,6	51,7
Lakóhely	város	41,1	60,8	47,1	59,8
	vidék	58,9	39,2	52,9	40,2
Gazdasági aktivitás	aktív kor előtt	8,3	18,7	–	–
	aktív korú	65,8	64,4	–	–
	aktív kor után	25,9	16,9	–	–
Korcsoport	0–19 éves	10,1	21,4	15,0	20,2
	20–59 éves	61,8	58,9	61,6	54,2
	60 év és felette	28,1	19,8	23,5	25,5
Iskolai végzettség	felsőfokú	9,7	17,0	22,7	24,5
	középfokú	20,6	31,6	32,4	34,3
	alapfokú szakmai	22,9	21,7	25,8	21,3
	gimnázium	2,6	4,9	12,2	14,6
	alapfokú vagy alatta	18,6	19,7	2,6	2,9
	nem meghatározott	25,5	5,2	4,4	2,4

Forrás: GUS alapján saját szerkesztés

Meglepő módon a 2021-es demográfiai adatok teljesen más képet mutatnak: urbanizáltabbá vált a németség, korösszetételében jelentős javulás, fiatalodás (szemben az országos öregedési trendekkel) tapasztalható, a 2011-es értékeket tekintve rendkívüli magasságokba emelkedett a felsőfokú végzettségük aránya. A két népszámlálás között tehát a németek demográfiai jellegzetességei olyannyira megváltoztak, amit endogén folyamatként joggal nevezhetünk képtelenségnek. Feltételezhető, hogy jelenség háttérében német migráció áll, amit a népszámlálási adatok – a német állampolgárságuk létszámának növekedése, korösszetétel szerinti fiatalodása és megjelenése az ország valamennyi régiójában – is alátámasztani látszanak⁴¹. A feltételezést igazolja a németek területi megoszlásának alapvető változása, a korábban tapasztalt felső-sziléziai területi koncentráció jelentős oldódása. A két térkép (1. ábra) közötti különbség (2002 és 2021) magán viseli a népszámlálás módszertani változásait is. Elképzelhető, hogy a kettős identitás jelölésének lehetőségével Felső-Szilézián kívül is többen vállalták németiségüket, az azonban valószínűtlennek látszik, hogy a folyamatok pusztán a belső migráció eredményei lennének. A 2011-es demográfiai jellegzetességek jobbára a felső-sziléziai németekre vonatkoztak (ekkor még a történelmi régióban élt a német identitásuk 75 százaléka), és ebben a térségben feltehetően folytatódtak a kedvezőtlen folyamatok, az etnikai csoport nagyarányú megújulása nem az itteni változásoknak köszönhető (noha részletes területi demográfiai adatokat sajnos nem közöl a Lengyel Statisztikai Hivatal). Mindezt megerősíteni látszik, hogy Felső-Szilézia, s különösen az Opoli vajdaság két évtized alatt jelentősen veszített német identitású népességéből: 2002-ben még a német közösség 90 százaléka élt a régióban, s ennek csaknem 70 százaléka az opolei térségben, ám 2021-ben már csak az össznémetiség 61 százaléka volt felső-sziléziai, s kevesebb mint fele (41,6 százaléka) opolei kötődésű, miközben a Sziléziai vajdaságban élők létszáma és aránya az utóbbi húsz évben hozzávetőlegesen azonos.

A statisztikai adatok mind arra utalnak, hogy a lengyelországi német megújulás nem a belső folyamatok eredménye: az eredeti német közösség öregszik, jellemző körükben az elvándorlás, ami elsősorban németországi migrációt jelent, s a maradék egy részét felszívja a sziléziai mozgalom, ami nemcsak etnikai, hanem regionális alternatívaként is vonzóvá válhat a német identitásában elbizonytalanodott, csalódott vagy azt elrejtteni akaró rétegek számára. A Németországból Lengyelországba áttelepültek pontos létszámáról nincsen információnk, azt azonban a statisztikai adatokból tudjuk, hogy a nyugati szomszédból hosszabb időtávra több ezren költöznek át évente. Az áttelepülők között pedig minden bizonnyal találunk a könnyebb megélhetés miatt áttelepülő, döntően nyugdíjaskorúak mellett olyan

⁴¹ A Német Szövetségi Statisztikai Hivatal adatközlése szerint nagyszámú tömeget érint a két ország közötti munkaerőpiaci migráció, ami 2024-ben először zárult negatív eredménnyel Németország számára (Lengyelországból Németországba 83 868 fő távozott az év során, míg a német államból 95 107 fő költözött/vissza?/ a keleti szomszédba).

1. ábra. A lengyelországi német kisebbség területi (gmina) eloszlása a 2002-es és 2021-es népszámlálás tükrében (fő)

Forrás: GUS alapján saját szerkesztés

fiatal, magasan kvalifikáltakat is, akiket multinacionális cégek menedzserrétegében foglalkoztatnak a lengyelországi nagyvárosokban, s akik családjukat is magukkal hozzák vagy a kiküldetés idejére, vagy akár a végleges letelepedés szándékával.

Politikai szervezeti háttér

A német kisebbség a rendszerváltozás után gyorsan megszerveződött, megalakultak kulturális-politikai szervezeteik, s részt vettek már az első demokratikus választáson is. A rendszerváltás időszakában rendezett első szabad parlamenti választáson több etnikai, etnoregionális közösség politikai szervezete indult (pl. *Białoruski Komitet Wybórczy*), illetve jutott képviselőhöz (például a *Ruch Autonomii Śląska*, *Unia Wielkopolan*, *Związek Podhalań*). A német kisebbségnek több, jobbra területi alapú szervezete alakult meg, amelyek a választáson éltek az összefogás lehetőségével, s közös listát állítottak. Az együttműködés eredményeként a közösség történelmi sikert ért el, s mindösszesen hét mandátumot szerzett a Szejmben. A választási küszöb 1993-as bevezetése két szempontból is változást hozott: egyrészt a küszöb meghíúsította a kisebb etnikai közösségek parlamenti képviselőtét, másrészt csökkentette a német mandátumszerzési esélyeket is. S miután ekkortól a német szervezetek összefogása sem valósult meg, a legnépesebb, s területileg kompakt közösséget képviselő Opolei szervezetnek (*Towarzystwo Społeczno – Kulturalne Mniejszości Niemieckiej na Śląsku Opolskim*, TSKO, az Opole Sziléziai Német Kisebbség Társadalmi – Kulturális Egyesülete), illetve az általuk választásról választásra létrehozott választási bizottságnak (*Komitet Wybórczy Wybórców Mniejszość Niemiecka*, KWW MN, Német Kisebbség Választói Választási Bizottsága) volt szinte kizárólag esélye a parlamenti mandátumra. Az évek múlásával azonban a szavazótábor egyre erodálódott, s ez

mind a leadott szavazatok számában és arányában, mind pedig a megszerzett mandátumok számában megmutatkozott (4. táblázat).

4. táblázat

*A német kisebbség eredményei az alsóházi parlamenti választásokon
1991–2023 között*

választási év	szavazatszám	arány	mandátum	mandátumarány
1991	132 059	1,18	7	1,52
1993	60 770	0,44	3	0,65
1997	51 027	0,39	2	0,43
2001	47 230	0,36	2	0,43
2005	34 469	0,29	2	0,43
2007	32 462	0,20	1	0,22
2011	28 014	0,19	1	0,22
2015	27 530	0,18	1	0,22
2019	32 094	0,17	1	0,22
2023	25 778	0,12	0	

Forrás: PKW (*Państwowa Komisja Wyborcza*, Állami Választási Bizottság) alapján saját szerkesztés

Ennek hátterében – ahogy az imént a felső-sziléziai, s ezen belül is az opolei német közösség demográfiai jellegzetességeit és társadalmi folyamatait láttuk – a választói bázis apadása mellett még számos más, a német politikai szervezet működési jellegzetességeihez kapcsolódó tényezőt azonosíthatunk, amelyek kisebb-nagyobb mértékben szintén hatottak a támogatottság csökkenésére, végül a mandátum elvesztésére. A német kisebbség érdekeinek védelme, törvényi elismerése, egyéni és közösségi jogainak kivívása a kezdeti időszakban megmutatkozott a politikai üzenetekben, választási programokban, szlogenekben, s mindezek következtében a szervezet politikai támogattságban is. A közösségi célok fokozatos elérése – ide tartozhat az állam területi beosztásának megváltoztatása, benne az Opoli vajdaság létrehozása, majd az új területi, közte a regionális egységek számára biztosított decentralizáció, a tényleges regionális hatalom megteremtése, illetve a kisebbségi törvény elfogadásával a közösség nemzeti kisebbségként való elismerése, kapcsolódó jogok biztosítása – visszahatott a politikai szervezet által megfogalmazott programelemekre⁴², amelyek így már kevésbé tudtak a németiség igényein alapulni, s ez rendre megmutatkozott a választói viselkedésben is. Természetes jelenség az is, hogy az etnikai közösséghez tartozók

⁴² Szczepański, Andrzej: Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w wyborach parlamentarnych III RP. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*, 2002/1. 85–98. DOI: 10.5604/01.3001.0015.8923

egy része a többségi pártok valamelyikét támogatja a választásokon, különösen olyan helyzetekben, ha meggyőződése szerint ezzel inkább befolyással lehet a parlamenti erőviszonyokra, az ország sorsára, valamint akkor is, ha a kisebbségi szervezet üzenete nem jelent számára vonzerőt, vagy ha a parlamenti képviselőt érezhetően maga a szervezet sem tartja elsődleges fontosságúnak.⁴³ Időben is eltérő hangsúllyal, de ezek a tényezők mind közrejátszottak a német szervezet támogatottságának csökkenésében. A szervezetet terhelő belső konfliktusok, amelyek generációs jelleget is öltöttek, kikezdték a tagságot és a bázist egyaránt. A fiatalabb korosztályhoz tartozók gyakran elvándoroltak a konkurens sziléziai szervezet(ek)hez,⁴⁴ amelyek a kisebbségi jogok, és így veszítenivaló hiányában dinamikusabb, radikálisabb politizálást és hangnemet is megengedtek időnként maguknak. A vezetőcserén és fiatalításon átesett TSKN sem tudott azonban csodát tenni, s bár a régióval kapcsolatos ügyek hangsúlyozása vált a választási programok központi elemévé, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ezek megoldását elsősorban nem a parlamenti képviselőtől lehet várni, hanem sokkal inkább a regionális önkormányzattól, valamint az Opolei vajdaságon belüli egyéb területi és helyi szintű testületektől. A helyi/területi szint felértékelődése egyszersmind a parlamenti mandátum szimbolikus vagy presztízsjellegére is rávilágított. A parlamenti választási kampányok során sem hangsúlyozták minden esetben a mandátum fontosságát, illetve azt, hogy annak biztosítása – számos más állam gyakorlatával szemben – nem automatikus, hanem a választópolgárnak tenni is kell érte a jelöltállítás vagy a konkrét szavazás során.⁴⁵ Valamint természetesen előállhat minden országban olyan választási szituáció, amikor annyira kiélezett a politikai küzdelem két oldal között, hogy az egyébként etnikai kötődésű, s a kisebbségi szervezetek szavazóbázisát alkotó választópolgár a választás folyamán kivételesen országos pártra szavaz. A 2023-as kiemelt jelentőségű parlamenti választás minden bizonnyal sok német választót állított dilemma elé, s bizonyosan sokan választottak végül más politikai formációt a KWW MN helyett.

A politikai támogatottság változásai

Az előző fejezetekben felsorolt valamennyi, régebbre datálható probléma és folyamat ellenére egészen 2023-ig megvolt a német kisebbség politikai szervezetének a mandátumhoz szükséges támogatottsága. A népességszökkenés, valamint a területi koncentráció népszámlálásról népszámlálásra való enyhülése azonban előrevetítette

⁴³ Mazurkiewicz, Marek: Partycypacja mniejszości niemieckiej w polskim życiu publicznym po 1989 r. – przypadek Śląska Opolskiego. *Rocznik Ziemi Zachodniej*, 2017/1. 143–164.

⁴⁴ Malloy, Tove H.: *National Minority „Regions” in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics?* ECMI Working Paper Vol. 24. Flensburg: European Centre for Minority Studies, 2005.

⁴⁵ Szczepański, 2002.

a kudarcot, annak ellenére is, hogy a jelenlegi választókerületi lehatárolás – amelyben az Opolei vajdaság egyszersmind egy választókerületet is alkot – a közösség területi-társadalmi jellegzetességei alapján tökéletesnek mondható. Természetesen nem teljesen kizárható annak elvi lehetősége sem, hogy egy etnikai párt a saját közösségén kívül is képes szavazókat megszólítani; a német szervezet is próbálta magát (legalább) a választási programok szintjén regionális pártként meghatározni, s ennek megfelelő üzeneteket hirdetni. A választói bázis kiszélesítése sem volt reménytelen vállalkozás, hiszen a sziléziai mint (etno)regionális identitás az Opolei vajdaságban is nyitott a többségi társadalom, illetve a német identitásában elbizonytalanodott csoport felé, tagjai tehát megnyerhetőek lehetnek egy regionális(nak mutatózó) párt, választási bizottság támogatására. A választási kedvezmények kihasználása érdekében azonban a szervezet kénytelen volt az etnikai jelleget is hangsúlyozni, ami – akár a választási program regionális jellege ellenére is – visszatartó erő lehetett a voksolás során a közösségen kívüli szavazók számára.

Az utóbbi két és fél évtized parlamenti választásainak számait tekintve egyértelműen kirajzolódik a demográfiai folyamatokkal párhuzamosan futó trend, a szervezetre leadott szavazatok számának, illetve e szavazatok arányának csökkenése (4. táblázat). Érzékletesebben kifejezhető azonban a változás egy, az abszolút számokon túlmutató indexszel, ami a szervezet által megszerzett szavazatszámokon felül a közösség létszámát és az adott év választási részvételét is figyelembe veszi. A Strijbis és Kotnarowski (2013)⁴⁶ által e szempontok mentén kialakított választói mobilizációs mutató egy viszonylag egyszerű index, ami alkalmas az adatok összehasonlítására, időbeli trendek kimutatására. A mutató kiszámításának képlete:

Az index értéke tehát megmutatja, hogy – ez esetben a német kisebbség választási részvételét az általánossal azonosnak véve⁴⁷ – az adott közösség választáson megjelent tagjai milyen arányban szavaztak a közösség képviselőjére szerződött pártra. Ez a mutató (5. táblázat) az Opolei vajdaságon belüli többmandátumos választókerület vonatkozó értékei alapján azt jelöli – egyébként megegyezően az abszolút számok alapján kirajzolódott trendekkel –, hogy bár a lassú apadást

$$\text{mobilizációs mutató} = \frac{\text{pártra leadott szavazatszám}}{(\text{közösség létszáma}) \times (\text{választási részvételi arány})}$$

⁴⁶ Strijbis – Kotnarowski, 2013.

⁴⁷ Ez persze a legritkább esetekben van így, a(z) etnikumok közötti, de az egy etnikumon belüli is) társadalmi csoportok választói magatartása, kultúrája eltér, s bármikor akadhat olyan szituáció is, ami egyes etnikai közösségek választási részvételét az általánostól nagyon eltérően alakítja – akár pozitív, akár negatív értelemben. Feltehetően egy-egy kiugró értékért (pl. 1-es értéknél magasabb mutató, ami alapesetben a közösségen túlmutató támogatottságot jelent) is az átlagtól eltérő etnikai választási részvételben keresendő a megoldás.

megakasztotta ugyan 2019-ben egy kiugrás⁴⁸, a német kisebbségi párt támogatottsága 2023-ban beszakadt.

5. táblázat

*A KKW MN mobilizációs mutatója, valamint az alapjául szolgáló adatok
az Opolei választókerületben az alsóházi parlamenti választásokon
2001–2023 között*

<i>választás éve</i>	<i>német közösség létszáma</i>	<i>szavazat- szám</i>	<i>részvétel</i>	<i>mobilizációs mutató</i>
2001*	106 828	42 340	39,83	0,99
2005*	106 828	34 469	33,47	0,96
2007**	78 202	32 462	45,53	0,91
2011**	78 202	28 014	40,95	0,87
2015**	78 202	27 530	43,12	0,82
2019***	59 911	32 094	52,91	1,01
2023***	59 911	25 778	66,55	0,65

Forrás: GUS és PKW alapján saját szerkesztés, a számításhoz alapul vett népszámlálás:

*2002, **2011, ***2021

A lengyel többmandátumos választókerületekben a mandátumelosztás a d'Hondt-módszerrel történik. Az Opolei választókerület 2023-as eredményeit (6. táblázat) áttekintve megállapítható, hogy a KWW MN saját jogon is részt vehetett a mandátumelosztásban, hiszen elérte az 5 százalékot, nem kellett a nemzeti kisebbségeknek járó választási kedvezménnyel élnie. Ám miközben a korábbi választási években könnyen vette az akadályokat, s a választókörzetben kiosztható 12 mandátum közül 2011 és 2019 között rendszerint a 8–10. mandátumot kapta a KWW MN, 2023-ban a mandátumszerzés messzebb volt, mint ahogy azt az eddigiek alapján feltételezhetjük. A mandátumelosztás gyakorlata alapján ugyanis még három másik mandátumot kiosztottak volna, mielőtt rájuk kerül a sor, azaz a leadott szavazatszám mindössze a 16. választókerületi mandátumra lett volna elegendő.

6. táblázat

*A 2023-as alsóházi parlamenti választás eredményei
és mandátumkiosztása az Opolei választókerületben*

⁴⁸ Ennek oka lehet az átlagnál jóval magasabb német választási részvétel, de az is, hogy 2019-ben nem volt reális esély a PiS leváltására, a KWW MN eredményesen kampányolt, s a német parlamenti képviselőt megtartását fontosnak tartották a választók is.

Választási bizottság	szavazatok		mandátumok		Mandátumszámítás a d'Hondt-módszer alapján					
	száma	aránya	száma	aránya	1	2	3	4	5	6
PO – Zieloni	161 241	33,59	5	41,67	161 241	80 621	53 747	40 310	32 248	26 874
PiS	150 022	31,26	4	33,33	150 022	75 011	50 007	37 506	30 004	25 004
Tzrecia Droga – PSL	61 155	12,74	1	8,33	61 155	30 578	20 385	15 289	12 231	10 193
Nowa Lewica	34 763	7,24	1	8,33	34 763	17 382	11 588	8 691	6 953	5 794
Konfederacja	31 150	6,49	1	8,33	31 150	15 575	10 383	7 788	6 230	5 192
Mniejszość Niemecka	25 778	5,37	0	0,00	25 778	12 889	8 593	6 445	5 156	4 296
Polska Jest Jedna	8 338	1,74	0	0,00	8 338	4 169	2 779	2 085	668	390
Bezpartyjny Samorządowcy	7 521	1,57	0	0,00	7 521	3 761	2 507	1 880	1 504	1 254
Összesen	479 968	100,00	12	100,00						

Forrás: PKW alapján saját szerkesztés

Megjegyzés: **félkövér kiemelés** = mandátum, *dőlt kiemelés* = a mandátumkiosztásban a német kisebbséget megelőző szavazatszám

Összegzés

Lengyelországot Kelet-Közép-Európa egyik leghomogénebb nemzetállamnak tartják. Az ország utóbbi egy évszázados történelme, illetve az ezekhez kapcsolódó intézkedések – az eszközök változatos formáit alkalmazva – is mind a homogenizáció irányába mutattak. Az elmúlt nagyjából 100 év jelentősen átalakította az ország nemzetiségi szerkezetét, s ebben az időszakban a német közösség is igen szélsőségesen hullámzó változáson ment keresztül. A rendszerváltozást az autochton német kisebbségnek csupán a töredéke élte meg Lengyelországban. Jelentős, fiatalabb és mobilisabb része azóta elhagyta az országot, illetve elhagyta identitását, asszimilálódott, vagy etnikai identitását (etno)regionálissá, sziléziaivá transzformálta. A kezdetben erőteljes etnoregionális jelleget mutató német közösség e sajátosságát parlamenti mandátummá tudta alakítani, s bár létszáma, területi koncentrációja fokozatosan csökkent, egészen a 2023-as választásig meg is tudta őrizni azt.

Bár a kiváltó tényezők sokrétűek, ezek összeadódó hatása végül a parlamenti mandátum elvesztését eredményezte. A népszámlálási adatok alapján kijelenthető, hogy ez részben az etnikai társadalmi folyamatok (népességsökkenés és a területi koncentráció oldódása) természetes következménye. A szervezeti belső problémák, a szavazóbázis megszólításának nehézségei, a kisebbségi célok elérése, a konkurens identitás és politikai mozgalom azonban az évek folyamán mind hozzájárultak a szavazóbázis apadásához, a szavazók elfordulásához, illetve a választói passzivitáshoz. Korántsem ideális helyzetben történt a 2023-as parlamenti választás, s a rekordmagas választási részvételben megnyilvánuló kiélezett politikai verseny pedig akceleráló hatással volt az erózióra, s kicsit előbbre hozta a távolban már felsejlett mandátumvesztés idejét. Nem állítjuk, hogy ebből már nincs visszaút, hiszen a közösség létszáma alapján még lehetséges a képviselői hely visszaszerzése, s a mandátumhoz szükséges szavazatszám egy alacsonyabb részvételt generáló szituációban még begyűjthető. Az is elképzelhető, hogy a kudarc tudatosabb, professzionálisabb kampányt, s fegyelmezettebb választói magatartást eredményez majd, amit az oktatási jogok és a társadalmi megbecsültség visszaállítása is segíthet. Kérdés, hogy a mandátumvesztés ténye mennyire rázta meg a szervezetet és a szavazóbázist, bíznak-e még a parlamenti részvétel elnyerésének lehetőségében.

További kérdés az is, hogy mennyire fontos ez a mandátum a közösség és a szervezet számára. Az Opoli regionális kormányzásban való részvétel a parlamenti fiaskó ellenére stabil, a szervezet a német (vagy önmagát németnek valló) közösséget meghaladó választói bázissal, időben kiegyensúlyozott mandátumszámmal rendelkezik, még úgy is, hogy esetenként akadt rivális sziléziai szervezet a választásokon. Mivel a lengyel régiók autonómiája valódi, s ami fontos, ez mind a hatáskörök, mind a finanszírozás tekintetében megvalósul, a(z etno)regionális érdekek képviselője, az azoknak megfelelő kormányzás lehetősége sokkal inkább adott a vajdaságok szintjén, mint a parlamenti képviselőben – nem elvitatva természetesen ez utóbbi mentális és szimbolikus jelentőségét. A német kisebbség jelképes képviselőjére a mandátumvesztés ellenére lehetőség nyílt, miután a Szejm marsallja (házelnök) 2024 májusában felkérte Ryszard Gallát, aki öt cikluson keresztül volt a KKW MN parlamenti képviselője, hogy legyen tanácsadója nemzeti és etnikai kisebbségeket érintő témákban. A pozíció létrehozását, illetve a volt képviselő megbízását azzal indokolták, hogy már nincsen (legalábbis etnikai párt színeiben mandátumhoz jutott) nemzeti kisebbségi képviselő a Szejmben, s a társadalmi sokszínűséget legalább e formában meg kell jeleníteni a törvényhozó testületben. Ily módon Galla ezentúl nemcsak a német, hanem az országban élő valamennyi etnikai közösség képviselőjét is ellátja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Antoszewski, Andrzej: Ewolucja systemu wyborczego do Sejmu (Evolution of the Sejm electoral system). In: Antoszewski, Andrzej (red.): *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. 23–30.
- Cordell, Karl: Politics and society in Upper Silesia today: The German minority since 1945. *Nationalities Papers*, 1996/2. 269–285. DOI: 10.1080/00905999608408441
- Cordell, Karl – Wolff, Stefan: Ethnic Germans in Poland and the Czech Republic: a comparative evaluation. *Nationalities Papers*, 2005/2. 255–276, DOI: 10.1080/00905990500088610
- Cordell Karl – Stefan, Wolff: Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe. *Nationalities Papers*, 2007/2. 289–315. doi:10.1080/00905990701254367
- Davies, Norman: *Lengyelország története*. Budapest: Osiris, 2006.
- Eberhardt, Piotr: *Political Migrations In Poland 1939–1948*. Warszawa: Studium Europy Wschodniej UW, 2006.
- Gwiazda, Adam: Poland’s policy towards its national minorities. *Nationalities Papers*, 1994/2. 435–444. DOI: 10.1080/00905999408408338
- Heffner, Krystian – Sółdra-Gwiżdż, Teresa: *Migracje powrotne na Górny Śląsk z socjologicznej perspektywy*. CMR Working Papers Nr 9. Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW, 1997.
- Jankowiak, Stanisław: Wysiedlenia Niemców z Polski po II wojnie światowej. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2004/6. 139–160.
- Jaskiernia, Jerzy: The Development of the Polish Party System: a Perspective of the Parliamentary Elections Results. *Polish Political Science Yearbook*, 2017/2. 227–246. DOI: 10.15804/ppsy2017214 PL ISSN 0208-7375
- Kamusella, Tomasz: *The Dynamics of the Policies of Ethnic Cleansing in Silesia in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Budapest: Open Society Institute, 1999.
- Kamusella, Tomasz: The expulsion of the population categorized as „Germans” from the post-1945 Poland. In: Prauser, Steffen – Rees, Arfon (eds.): *The Expulsion of the „German” Communities from Eastern Europe at the End of the Second World War*. San Domenico: European University Institute, 2004. 21–31.
- KWW Mniejszość Niemiecka Közleménye, 2023. Október 16. <https://skgd.pl/2023/10/16/po-33-latach-obecnosci-zabraknie-przedstawiciela-mniejszosci-niemieckiej-w-sejmie/> (Utolsó letöltés: 2023. október 16.)
- Lorencka, Małgorzata – Myśliwiec, Małgorzata – Wojtasik, Waldemar: Evolution of the Political System in Poland after 1989. In: Turska-Kawa, Agnieszka – Haček, Miro (eds.): *Democratization processes in Poland and Slovenia*:

- Comparative Study*. Maribor: Institute for Local Self-Government and Public Procurement, 2016. 61–75.
- Malloy, Tove H.: *National Minority „Regions” in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics?* ECMI Working Paper Vol. 24. Flensburg: European Centre for Minority Studies, 2005.
- Marshall, Barbara: „Migration” into Germany: Asylum seekers and ethnic Germans. *German Politics*, 1992/1. 124–134. DOI: 10.1080/09644009208404283
- Mazurkiewicz, Marek: Partycypacja mniejszości niemieckiej w polskim życiu publicznym po 1989 r. – przypadek Śląska Opolskiego. *Rocznik Ziem Zachodnich*, 2017/1. 143–164.
- Raport o stanie Rzeczypospolitej*, Warszawa: Biuro Prawa i Sprawiedliwości, 2011. https://d-pt.ppstatic.pl/k/r/8/00/96/4d9af5ea71125_z.pdf?1353381782 (Utolsó letöltés: 2023. november 10.)
- Simoncini, Gabriele: The Polyethnic State: National Minorities in Interbellum Poland. *Nationalities Papers*, 1994/1. 5–28. doi:10.1017/S0090599200022121
- Strijbis, Oliver – Kotnarowski, Michal: Measuring the electoral mobilization of ethnic parties: Towards comparable indicators. *Party Politics*, 2013/3. 456–469. <https://doi.org/10.1177/1354068813487105>
- Szczepeński, Andrzej: Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w wyborach parlamentarnych III RP. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*, 2002/1. 85–98. DOI: 10.5604/01.3001.0015.8923
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r.o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20050170141> (Utolsó letöltés: 2008. november 20.)
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110210112/U/D20110112Lj.pdf> (Utolsó letöltés: 2011. november 6.)
- Warchala-Kopeć, Magdalena: Donald Tusk złożył „deklarację radzionkowską”. Śląska godka będzie językiem w ciągu stu pierwszych dni rządów Koalicji Obywatelskiej. *Gazeta Wyborcza*, 2023. március 19. <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35063,29576159,donald-tusk-zlozyl-deklaracje-radzionkowska-slaska-godka.html> (Utolsó letöltés: 2023. november 10.)